

М. А. Янкова,
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри мовної підготовки іноземців НТУУ «КПІ»

АНГЛІЙСЬКА МОВА У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ЯК ДОПОМІЖНИЙ ФАКТОР ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Відомо, що наприкінці ХХ століття розвиток міжнародних контактів укріпив англійську мову як мову-посередник у спілкуванні різних народів. Так чи інакше сьогодні освічена молода людина змушена знати базові моменти англійської граматики та мінімальний лексичний багаж, який допоможе порозумітися з іноземцем. Часто саме англійська мова виступає посередником у міжнародному спілкуванні. Для іноземного студента одною з найважливішою метою вивчення української мови в україномовному середовищі є в першу чергу набуття комунікативних навичок.

У методиці викладання іноземних мов принцип опори на рідну мову сьогодні є загально визнаним, у тому числі й у викладанні української як іноземної (УМІ). Проте існують певні сумніви та дебати серед науковців про те, чи доцільно звертатися до рідної мови (або мови-посередника), чи все ж варто її уникати і користуватися лише методом «занурення» у мовне середовище.

Вітчизняні науковці високо оцінюють роль перекладу у вивченні іноземних мов, який застосовують для контролю та закріплення вивчаючого матеріалу. Дискусійним залишається лише питання обсяг та роль перекладу на різних етапах вивчення мови. Таким чином, доцільно з'ясувати яку роль сучасна методика викладання УМІ відводить цьому мові-посереднику у навчальному процесі або на етапі підготовки до нього.

Розглядаючи принцип урахування рідної мови, мовознавці В. Г. Костомаров та О. Д. Митрофанова у своєму дослідженні «Методична проблематика двомовності» [2] виокремили п'ять основних актуальних способів використання рідної мови або мови-посередника під час навчання іноземної:

1. Співставлення вивчаючої та рідної мови у навчальному процесі. Вивчаючи іноземну мову, студенти самостійно, або з допомогою викладача, виявляють її схожість і відмінність з рідною мовою на різних рівнях (фонетичний, граматичний, лексичний тощо) для прогнозування та запобігання міжмовної інтерференції, використання можливостей переносу і т.д.

2. Врахування рідної мови (і культури) тих, хто вивчає мову в процесі створення національно орієнтованих навчальних матеріалів та посібників.

3. Застосування рідної мови та мови-посередника на заняттях УМІ для оптимізації їх проведення, вирішення організаційних моментів, пояснень граматичного матеріалу, семантизації лексики.

4. Орієнтація на рідну мову студентів при адаптації типових навчальних матеріалів для студентів різних національностей. Користуючись універсальними підручниками української мови і, орієнтуючись на особливості

сприйняття іншомовними студентами представленого у них матеріалу, викладач вирішує, які додаткові коментарі чи навчальні матеріали потрібно додати для підвищення ефективності засвоєння знань. До прикладу – це можуть бути додаткові завдання на переклад, які допоможуть осмислити та знайти адекватне співвідношення елементів рідної та української мов.

5. Використання іноземної мови для повідомлення студентам країнознавчої та лінгвокраїнознавчої інформації. На початковому етапі, коли рівень володіння українською мовою ще не достатній для сприйняття такої інформації, викладач знайомить студентів з українською культурою через мову-посередник (бажано з паралельним введенням української безеквівалентної лексики, назв реалій української культури тощо).

Відтак можна погодитись з Л. В. Щербою, який стверджував, що «рідна мова тих, хто вивчає іноземну, неодмінно бере участь у наших уроках іноземної мови» [5, С. 317]. Присутність рідної мови безпосередньо при вивченні УМІ, може бути присутньою як імпліцитно, так і експліцитно. Остання присутність полягає у відкритому зверненні до рідної мови студентів, її легше систематизувати і, відповідно, використовувати доцільно. Але й імпліцитна присутність іноземної мови повинна бути усвідомленою та організованою, тобто вона має бути присутньою не лише у «головах» інофонів (звідки їх не викинеш), але й у викладача, якому необхідно розуміти та враховувати механізми впливу навичок рідної мови на процес формування навичок у іноземній мові, у нашому випадку – українській як іноземній.

Під час процесу оволодіння іноземною мовою у свідомості та мовній діяльності студентів зіштовхуються системи двох мов – рідної та вивчаючої. Тому великого значення набуває співставлення контактуючих мов, визначення схожості та відмінностей мовних систем та одиниць для визначення труднощів, які долають іноземні студенти, опановуючи українську мову.

Явище, коли мовна система рідної мови є причиною виникнення помилок у вивчаючій мові, називається інтерференцією. Проте можливий і протилежний ефект, коли паралельність певних граматичних, синтаксичних структур, лексичних одиниць та фонетичних явищ сприяє швидшому та кращому розумінню й засвоєнню вивчаючої мови. Тоді можна говорити про позитивний **перенос** одної мови в іншу. Таким чином інтерференція – накладає дещо негативний відбиток рідної мови на вивчення іноземної студентом, а перенос, відповідно – позитивний.

Викладач УМІ, який знає рідну мову студентів чи, хоча би теоретично, його граматичну систему, може, по-перше, передбачити помилки, які породжуються інтерференцією, по-друге, діагностувати їх, тобто відрізнити помилки, які викликані інтерференцією, від помилок іншого походження, і підібрати найбільш ефективний метод усунення інтерференційних помилок. У хороших національно-орієнтованих підручниках матеріал подається з урахуванням явищ інтерференції чи переносу, однак, на жаль, таких підручників вкрай мало. Там, де це можливо та доцільно, задля кращого засвоєння української мови варто «перекодувати» деякі мовні моменти, тому що такі зіставні пояснення пришвидшують становлення навичок. При цьому

контролюючи володіння мовою на практиці, зіставні прийоми зазвичай використовуються рідко.

Усе зазначене вище дозволяє нам дати обґрунтовану рекомендацію не нехтувати іноземною мовою на стадії підготовки навчальних матеріалів, враховувати особливості граматики та лексики рідної мови студентів. Наприклад, під час пояснення англomовним студентам значень видo-часових форм українського дієслова доцільно спиратися на відповідні контексти використання граматичних форм перфекта (Perfect) чи тривалого часу (Continuous) в англійській мові.

Що стосується лексичного рівня, то тут викладачеві УМІ корисно розрізняти, які слова української мови є когнатами, тобто легко впізнаваними і мають схоже значення у рідній мові студентів (часто це так звана інтернаціональна лексика), а які слова (як в рідній, так і в українській мові) відносяться до міжмовних омонімів (так званих «хибних друзів перекладачів»), тобто мають фонетично чи графічно близьке оформлення, але розходяться у лексичному значенні (наприклад, слова *actually*, *accurate*, *data*, *decade*, *complexion*, *prospect*, *magazine* etc.).

В окрему групу входять слова, які мають схоже або однакове лексичне значення, але різне, а іноді й популярне, емоційно-оціночне забарвлення, чи конотацію. Це вже пов'язано з ціннісною шкалою рідної культури студентів, про яку викладач УМІ обов'язково повинен мати уявлення, перш ніж входити в аудиторію чи створювати національно орієнтовані навчальні матеріали.

Розглянуті форми імпліцитної присутності рідної мови інофонів при вивченні УМІ відносяться до співставлення вивчаючої та рідної мови студентів, з урахуванням останнього (а також культури) у процесі створення національно орієнтованих навчальних посібників і як орієнтації на рідну мову та культуру при адаптації типових навчальних матеріалів для студентів різних національностей.

Експліцитна присутність мови використовується студентом мимоволі й несвідомо, паралельно з українською мовою, тобто використовується як один з компонентів перекладу (з рідної мови на українську, або навпаки – з української на рідну).

Як наслідок, можна виділити ще одну важливу функцію рідної мови чи мови-посередника у навчальному процесі. Це звучання англійської разом з українською мовою, тобто паралельний переклад з рідної на українську і навпаки.

Переклад в навчальному процесі може бути як засобом навчання, так і метою навчання. У нашому випадку доцільніше говорити про засіб, оскільки ми говоримо про іноземних студентів, які вивчають мову в технічному вузі не як філологи, у них основною метою вивчення мови – є комунікативна компетенція та розвиток наукового стилю мовлення.

Як засіб навчання переклад використовується для семантизації нової лексики. Таке використання перекладу виправдане, коли:

- є єдиним доступним або найраціональнішим способом семантизації (наприклад, при семантизації лексики, яка слугує для пасивного засвоєння);

- економить навчальний час (наприклад, при наявності однозначних відповідностей у мовах – назв рослин, порід, тварин тощо, при семантизації службових слів, граматичних термінів, слів з абстрактним значенням);
- допомагає уникнути непорозуміння. Залишати речі у нез'ясованому стані не варто, адже це потім перетворюється у своєрідний баласт.
- окрім того, переклад виступає засобом навчання у виконанні вправ на переклад.

Звичайно, переклад може бути не лише засобом навчання, але і його метою. Існує навіть точка зору серед мовознавців, що він є окремим, п'ятим, видом мовленнєвої діяльності. Очевидно, що переклад як засіб навчання (тобто допоміжний вид діяльності) і переклад як власне вид діяльності, якому потрібно навчати є абсолютно різними поняттями. Якщо мета навчання – навчання перекладу з одної мови на іншу (письмовому, усному, чи синхронному), то мова вже не йде про роль та місце рідної мови студентів: обидві мови виступають повноцінними учасниками навчальних дій.

Звернення студентів до рідної мови чи мови-посередника у процесі навчання УМІ вважається методично виправданим та доцільним, якщо подібне звернення дозволяє підвищити ефективність навчального процесу. Звичайно, найбільш затребуване та обґрунтоване це звернення на початковому етапі навчання, але і на середньому, так і на просунутому етапах, у рідної мови студентів є своя ніша в навчальному процесі, як у період підготовки до нього, так і безпосередньо в аудиторії. Штучне позбавлення рідної мови в навчальному процесі не лише непотрібне, але й здатне уповільнити прогрес та зменшити мотивацію вивчення мови в студентів-іноземців.

Слід підсумувати, що використання англійської мови як допоміжного фактору може сприяти розвитку комунікативних навичок у формуванні оптимальної лінгвістичної компетенції. Мова-посередник (у нашому випадку – англійська) розширює кругозір студентів та розвиває їх творчі здібності, а також підвищує мотивацію до вивчення іноземної мови, що неодмінно покращить якість викладання української мови.

Список літератури

1. Абрамова И. Е. Идентификация личности билингва по иностранному акценту [Электронный ресурс]: монография / И. Е. Абрамова. – М.: ФЛИНТА, 2012. – 184 с.
2. Костомаров В. Г., Митрофанова О. Д. Методика как наука. Ст. 2 : Методическая проблематика двуязычия // Русский язык за рубежом. 1979. № 6. С. 67— 73.
3. Кузьмина С.Е. Языковая интерференция: учеб. пособие / С. Е. Кузьмина. – Н. Новгород: НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2008. – 98 с.
4. Методика викладання іноземних мов у вищій школі / За ред. Ю. О. Жлуктенка. – К., 1971.
5. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Л., 1974.